

Frederik IIs og Christian IVs Foliobibler

*Af typograf og bibelsamler Hans Beckhaug,
Hvaler, Norge, med forord af fhv. skoleleder
Peter Raes*

Forord

Christian IVs foliobibel fra 1632-33 (begge årstal findes i bogen på titelbladene og i kolofonen, da trykkearbejdet stod på i godt et år) var efter kongens ønske en kopi af hans faders bibel fra 1588-89, den såkaldte Frederik IIs bibel. Den skulle trykkes med de samme skrifttyper og de samme billeder i træsnit, således at blad svarede til blad og linie til linie. Disse retningslinier blev for det meste nøje fulgt, dog med de små ændringer og tilføjelser, især kongeportrættet og versinddeling,¹⁾ som er beskrevet i detaljer af Ingrid Ilsøe i hendes artikel "De tre danske foliobiblers historie, træsnit og stik".²⁾

Papiret til denne nye, fornemme kirkebibel var bestilt hos Pieter Hach i Amsterdam, "1700 ris stort fint hollandsk papir" og "Smukt medianpapir", noget af betydeligt bedre kvalitet end i Frederik IIs bibel. Leveringen blev i øvrigt forsinket en del, til ret store omkostninger for universitets-

trykkerne, Salomon Sartor og Melchior Martzan, som måtte betale deres 6 trykker-svende ventepenge.

Skrifttyperne til denne udgave skulle, som sagt, være de samme som i Frederik IIs bibel, men med den slitage på dem, som den foregående trykning af ca. 2.500 bibel-eksemplarer samt følgende bøger fra 1589-1632 ville have voldt, er det klart, at nye typer skulle støbes, en ganske almindelig fornyelsesproces i bogproduktion. Vi ved for eksempel, at Sartor havde fået Mads Vingaards træskårne illustrationer til den tidligere bibel³⁾. Men hvor nøjagtig er gengivelsen af den ene bibels skrift blevet gennemført i den anden, rent teknisk? Dette emne er blevet behandlet generelt for alle tre foliobiblers (Chr. III, Fred. II og Chr. IV) vedkommende af nordmanden Jakob Rask Arnesen,⁴⁾ men mig bekendt er det ikke før blevet gennemgået i detaljer af en typograf udelukkende for disse to sidste biblers vedkommende.

De mange forskelle, når det gælder skriftsnit (skrifttyper), mangel på konsekvens, håndskrevet manus, tydelige spor af at mange sættere deltog i arbejdet og måske også forskellige korrekturlæsere, har den norske typograf Hans Beckhaug nu påpeget i sin artikel. Han har også givet os mange henvisninger til eksempler på, hvad han taler om, som den ivrige læser let kan finde ud af ved selv at se efter.

Peter Raes

Kirkebiblens typografiske mangfold

En sammenligning mellom Frederik II's og Christian IV's bibel

Med ordforklaringer

Av Hans Beckhaug, Hvaler, Norge

Frederik II's bibel var den første bibel trykt av en dansk boktrykker, Mads Vingaard, mens Christian IV's bibel ble trykt i samarbeid mellom Melchior Martzan og Salomon Sartor. Begge disse folianter var reviderte utgaver av Christian III's bibel av 1550, og alle tre var svært

kostbare og kom ut i folioformat.⁵⁾ Teksten er trykt i to spalter og satt med fraktur, og schwabacher er brukt i register og marginaltekster.⁶⁾ Til skriftgruppen fraktur hører gotisk, schwabacher og kanselli. Den rene fraktur ble brukt fra ca. 1520 og har vært dominerende i Tyskland helt inn i 20. århundre. I en tysk håndbok fra 1926 f.eks. omtales ikke mindre enn 375 forskjellige fraktursnitt.

Historien forteller at trykkerne av Chr. IV's bibel fikk 400 daler i forskudd til innkjøp av nye skrifter. Bibelen skulle settes med samme brødskrift, illustrasjoner og typografisk oppsett som i Fred. II's bibel. Vi vet at illustrasjonene og store initialer som er skåret i tre⁷⁾ er de samme brukt i begge bibler. Det er tydeligt at forberedelsene var bedre ved utgivelsen av Chr. IV's bibel. Skrift støpt i samme snitt ble kjøpt inn i mengder, slik at setterne har hatt nok å ta av under arbeidet.

5. Frederik II's foliobibel. Disse bibler var veldig store og tunge, ofte med beslag og spenner i messing som her. (Foto: Det Kongelige Bibliotek)

Joseph.

Den Første

XLII.

Joseph er tredive Aar / der hand blifver giord til en Sørste / i 17 Aar /
 Haand / oc klædde hannem i huiet Silke /
 oc hengde en Guldkæde om hans Hals: 43
 De lod hannem age paa sin anden Vogn /
 oc lod udraabe for hannem / b Hand er
 Landsens Fader / oc sætte hannem ofuer
 gantse Egypti Land. 44 De Pharaos sagde
 til Joseph / jeg er Pharaos: Vden din vil
 lie skal ingen røre sin Haand eller sin Fod i
 gantse Egypti Land. 45 De kaldede han
 nem det hemmelige Raad / De hand gaf
 hannem Asnath til Hustru / som vaar Po
 tiphere Presis Daatter i On: Saa foer
 Joseph ud / at bese Egypti Land. 46 De
 hand vaar tredive Aar gammel / der hand
 stod for Pharaos / Kongen i Egypten / oc
 foer ud fra Pharaos / oc reysde igen
 gantse Egypti Land. 47 De Landet bar of
 uerflodig fruct i de siurige Aar. 48 De hand
 samlede i de siu Aar all den Spisning / som
 vaar i Egypti Land / oc lagde den ind i
 Stæderne: Huad der vorte paa Marcke
 ne omkring huer Stad til Spisning / det
 lagde de hen ind. 49 Saa samlede Joseph
 Korn tilhobe / ofuermaade meget / som
 Sanden ved Hafuet / saa / at hand lod af
 at tælle det / Thi mand kunde det icke tælle.

D
 b (Abrech)
 hand Abrech
 heder / lade vi
 dem som Etsue
 søge efter / ind
 til Domsdag /
 dis imellem
 ville vi fortælle
 det / Landsens
 Fader.
 Asnath
 Josephs
 hustru.

Josephs
 Sonner.
 Genes. 46 / 20.
 Oc 48 / 20.
 (Manasse)
 heder for
 glem.

(Ephraim)
 kaldes Op
 vorer.

Psal. 105 / 16.
 Dyr tid
 siu Aar i Jo
 sefs tid.

10 De Joseph afledte to Sonner for end
 den Dyr tid kom / huilcke Asnath
 Potiphere Presis Daatter i On fødte
 hannem. 11 De kaldede den første Manasse
 Thi GUD (sagde hand) hafuer ladit
 mig forglemme all min Modgang / oc alt
 min Faders Hus. 12 Den anden kaldede
 hand Ephraim / Thi GUD (sagde hand)
 hafuer ladit mig vore i dette Land / som jeg
 vaar Elendig udi.
 13 De siu fructsomme Aar vaare nu
 fremgangne i Egypti Land: 14 Da
 begynte de siu dyre Aar at komme / huilcke
 Joseph hafde talt om. De der blefen Dyr
 tid i alle Land: Men der vaar Brød i
 gantse Egypti Land. 15 Der nu det gantse
 Egypti Land oc leed Hunger / raabte
 Folket til Pharaos om Brød: Men Pha
 raos sagde til alle Egypterne / Gaar hen til
 Joseph / oc huad hand siger eder / giører
 det. 16 Der nu i det gantse Land vaar
 Dyr tid / da oplod Joseph alle siede Korn
 hus / oc solde Egypterne / thi den Dyr tid
 blef so længer so større i Landet. 17 De alle
 Land komme ind i Egypten / at købe af Jo
 seph / thi den Dyr tid vaar stor i alle Land.

Et er en Røn Histori / huor hemmelig oc
 underlig Gud foret sine Raad / indtil det kom
 mer til den Trost / som hans Ord hafuer tillagt.
 Thi her seer mand / huor underlig det vendis / for
 end den Drom fuldkomms / som Joseph hafde sagt sine
 Brødre / oc de giænte hafde forhindret / oc derfor solde han
 nem. Men met det de tæncke at forhindret / der met for
 fremme de det / Thi Guds Tancker maae alt gaa for sig /
 Men Menniskens Tancker maae gaa tilbage.

Men de sagde imellem dem self / Dette hafue vi
 forholdit paa vor Broder / etc. Det er et sinuæ Ek
 empel om Josephs Brødre / huorledis deris Samvittig
 hed nagget dem / oc nu tæncke de paa deris Synd / der de
 motte længe siden hafue glem. Men Synden lader sig
 icke forglemme / hun vil giøre Siertet wroligt / huad heller
 det seer seent eller snart. Derfor skal mand tage sig vaer
 for hinde. Her til vaar alting stille met Josephs Brødre /
 Men nu motte Simeon ligge fangen / oc met de andre bær
 den Samvittighed oc Sorg / at Gud vilde udtræfue Jo
 sephs Blod af dem. Penningene i Sæckene giør dem oc
 Sorg der hos / at deris Woyd skulde straffis. Paa det sidste
 beklager oc Jacob deris Fader sig / at de stille hannem
 ved hans Sonner. Saa drifats dem Synden i mange
 maade ind i deris Samvittighed / Altsammen os til at vaer
 sel / at vi tæncke det paa / oc icke synde / sy heller blifue trygge
 i Synden.

Er Jacob saa at der A
 vaar Korn sal i Egypten /
 sagde hand til sine Son
 ner / Hui seer i eder saa læn
 ge om? See / Jeg hører /
 at der sellis Korn i Egy
 pten: Farer hen ned / oc kiober os Korn / at
 vi kunde lefue / oc icke dø. 3 Saa fore Jo
 sephs ti Brødre hen ned / at kiober Korn i
 Egypten. 4 Men Jacob lod icke Ben Ja
 min Josephs Broder fare met sine Brø
 dre: Thi hand sagde / Hannem motte no
 gen Blycke vedersaris.

Jacobs
 ti Sonner fa
 re til Egy
 pten at kiober
 Korn.
 Act. 7 / 12.

5 Saa komme Israels Born at kiober
 Korn / met andre som fore met dem: Thi
 det vaar oc dyrt i det Land Canaan.
 6 Joseph vaar Regenter i Landet / oc
 hand solde alt Folket i Landet Korn:
 Der hans Brødre komme nu til hannem /
 fulde de ned til Jorden for hannem paa de
 ris Ansiet. 7 De hand saa paa dem / oc kien
 de dem / oc holt sig fremmed mod dem / oc ta
 lede hart met dem / oc sagde til dem / Hu
 den komme i: De sagde / af det Land Cana
 an / at kiober Epise. 8 Men alligevel at hand
 kende dem / saa kende de hannem dog icke.
 9 De Joseph tænckte paa de Dromme /
 som hand hafde for dromt om dem / oc sag
 de til dem / Jere Epenere / oc ere komme at
 bese / huor Landet er obet. 10 De suarede
 hannem / Ney / min Herre: Dine Diener
 ere komme at kiober Epise. 11 Vi ere alle en
 Mandes Sonner: Vi ere ærlige / oc dine
 Diener

Genes. 37 / 5.

6. Fraktur og schwabacher i Christian IV's GT. Initial skåret i tre. (Foto: Det Kgl. Bibliotek)

Salomon Sartor har trykt 452 sider og Melchior Martzan 1024 sider.

Men det er mange forskjeller å oppdage ved å sammenligne Fred. II's bibel med Chr. IV's bibel. Spaltebredden i Fred. II's bibel er på 80 mm, mens Chr. IV's bibel er på 78 mm. Sistnevnte har også fått nummerert versinndeling i teksten. Likevel vet vi at setterne av Chr. IV's bibel har brukt Fred. II's bibel som forbilde, da teksten stort sett følger side for side. De mange pagineringsfeil i kirkebiblene omtales i boken "På Sporet af gamle Bibler – en nordisk Antologi",

København 1995.

Innledende avsnitt med initialer og større typer har et helt nytt snitt i Chr. IV's bibel. I denne er f.eks. initialen E mer høyreist i "kroppen" og enklere i buene. Seriffene i overkant er større. Ved nærmere studie har samme initial store variasjoner og mye kan tyde på at disse er skåret i tre. Dette kan vi bl.a. se i NT på side 70 og 122 b stor D, og stor S på side 124, 124b og 175.

Kapitlenes nummerering med romertall har samme skriftgrad i begge bibler, men snittet er forskjellig og bokstavene er bredere i Fred.

7. Tresnittsillustrasjonene i Christian IV's bibel var overtatt av trykkeren fra hans forgjenger Mads Vingaard, trykker av Frederik IIs bibel. (Foto: Det Kongelige Bibliotek).

II's bibel. Stor I er tykkere i kroppen i Chr. IV's bibel. (Se f.eks. side 140 i GT). Det virker som om disse er skåret i tre i Fred. II's bibel. Tilsvarende bokstaver i Chr. IV's bibel er like og tyder på støpte typer. Se f.eks. romertall I, II, og III i kapitlenes nummerring.

I Frederik II's bibel er der i romertall fire, fjorten, tjuetvå, trettifire osv. konsekvent brukt IIII, mens i Christian IV's bibel er romertall fire skrevet forskjellig, noe som alle lett kan se. Det ser ut som setteren skulle rette til det korrekte IV, men IIII er brukt mange steder. I begge bibler forekommer kapiteltall som avslutning på en spalte, altså starten på neste kapittel. Dette blir på fagspråk kalt "fransk horunge" og burde vært unngått. En ekte horunge er når en avsluttende linje i en paragraf (kanskje bare to-tre ord) står øverst på en venstreside i et oppslag.

Majuskler i brødteksten, f.eks. ordene HERREN – HERRENS, har en annen gravyr enn den øvrige tekst. Sammenligner du stor S legger du merke til markante forskjeller i snittet. Dette gjelder i begge bibler og kan tyde på at skrift fra forskjellige støperier eller gravyr er blandet. Disse versalene er mindre enn brødskriftens, men kan kalles kapiteler, selv om de ikke holder skriftens x-høyde. Det eneste stedet i Chr. IV's bibel jeg har funnet riktige kapiteler er på side 155 i GT i første spalte, uten at jeg har foretatt en grundig gjennomgang av hele Bibelen. I profeten Jeremias kap. III (side 35) i Chr. IV's bibel er "kapiteler" brukt i ordet HERREN på den ene spalten, mens versaler av skriften er brukt i spalte to med ett unntak. Dette er noe vi ser mange steder i teksten.

Bibelens kolumnetittel ser ut til å være skåret i tre i begge disse kirke-bibler. Bokstavene varierer i snitt og høyde. Det er også skåret spesielle avslutninger på enkelte bokstaver. I flere tilfeller er punktum skåret inn i bokstaven, noe som ikke ville forekomme hvis de var satt med løse typer. Punktum etter kolumnetittel varierer også fra stjerne, korslignende og rundt. I Jobs bok i Chr. IV's bibel kommer disse forskjeller klart fram. I Esras bok i GT side 254b og utover ser vi kolumnetittelen, bokens navn, skrevet på forskjellige måter – Esdræ Bog og Esdre Bog. Vi kan også se forskjellige punktum hele veien. Likevel er det slik at bokstavens høyde varierte en god del, og det var først i 1905 at skriftstøperiene i Tyskland gikk sammen om "normal-skriftlinje".

I Fred II's bibel kan vi se skrift med forskjellige skriftsnitt på hver enkelt side. Hvor stor initial D forekommer mange ganger, kan vi se hele fire forskjellige snitt i ett oppslag. For studium kan vi se i Chr. IV's bibel på versal S på sidene 34b og 35 i NT, hvor de forekommer i mengder. 120 stk. i skriftens versaler og 43 stk. i mindre grad som har et helt annet snitt. Den mindre grad er brukt på side 34b i mangel på versal S av skriften, mens på side 35 ser vi versaler av skriften brukt. Dette tyder på flere forskjellige støpninger eller ulik gravyr og kanskje de er støpt ved forskjellige skriftstøperier.

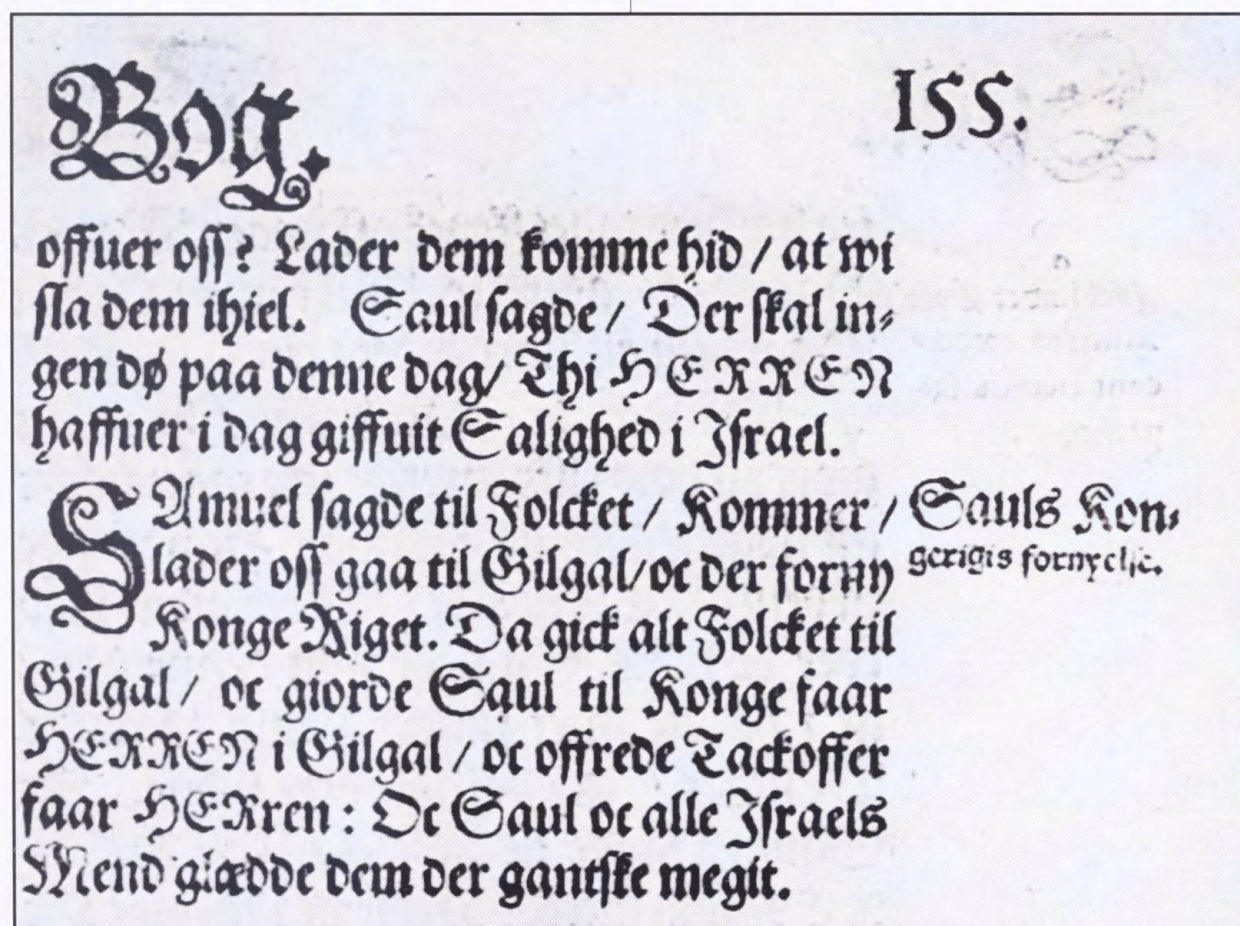
Sammenstøpte bokstaver (ligaturer) har flittig vært brukt i begge bibelutgivelser. I tillegg til de for oss mest vanlige ser vi også ch, ft, sc, sk, sr og st brukt. I marginalene har bokstaver som A, B og C helt forskjellig skrift i Fred. II's bibel og Chr. IV's bibel. Orddelingen i margen er forbedret og mer konsekvent i Chr. IV's bibel, noe vi kan se i

GT på side 123, Gibeo-, Gibeoni-. Kustoder er brukt i begge bibler. Ordene GUD eller GUDS er i Chr. IV's bibel satt med versaler av brødteksten. Det samme er ordene HERREN – HERRENS hvor teksten starter med en initial. Dette er forandring fra Fred. II's bibel som lett kan ses i f.eks. Salmenes bok, side 293.

I Fred. II's bibel skjemmer de mange trykkfeil (skrivefeil) og vi må vel si at korrekturen har vært for dårlig. Ved å lese igjennom en side og bare se på ordene HERREN, HERRENS framhevet i versaler, vil vi stadig finne skrivefeil og mangel på konsekvens. Eksemplene som jeg gjengir her er hentet fra GT sidene 69, 136 og 140: HEREEN, HEREN, HERren, HERRens, HERrens. Disse feilene kan vi se flere ganger

på enkelte av sidene. På en spalte på side 69 ses disse feil hele 4 ganger.

I Chr. IV's bibel er mange av disse typografiske "skjønnhetspletter" rettet, selv om noen av de gamle forekommer ennå, og noen nye er kommet til. Vi kan se på side 312b i GT ordfeil som HERRNES. På side 221b siste linje ser vi ordet HERREN skrevet HENNEN i skriftens versaler. En blanding av versaler og minuskler i ordet HERREN kan vi bl.a. se på sidene 53b, 120, 213b, 217, 219 og 228b i GT og side 32b i NT. I GT på side 232 f.eks. er skriftens versaler brukt 3 ganger i ordene HERREN – HERRENS, mens HERrens, HERRens forekommer 9 ganger. I Fred. II's bibel er det ingen av disse feil på denne side men derimot HERren 2 ganger i de siste 10 linjer.

8. Det spesielle 5-tall i pagineringen, Frederik II's bibel. (Foto: Det Kongelige Bibliotek).

oloffer.

113

andre / der som nogen hafuer Klagemaal
imod den anden: Lige som Christus for- **B**
lod eder/saa skulle oc i. ¹⁴ Oc ofuer alting
da fører eder i Kierlighed / som er fuld-
kommenheds Baand. ¹⁵ Oc Guds Fred
regnere i eders Hjerter / til hulleken i oc ere
fallede / i et Tegeme: Oc værer tacknem-
meliae

9. Christian IV's NT, folio 113. Folio 110-119 viser tydelig i pagineringsstallene forskjellige tykkelser på bokstavens kropp. (Foto: Det Kongelige Bibliotek).

Igen på side 295 i Salmenes bok kap. 28, 29 og 30 ser vi skriftens versaler brukt 11 ganger og kapiteler 19 ganger, altså en stor blanding av skriftgrad.

Også i Fred. II's bibel er romertall (I) brukt konsekvent gjennom hele Bibelen, men enkelte skiller seg ut ved slankere snitt i bokstavens kropp. Dette ser vi lett f.eks. på side 111, 112 og 121 i NT. 5-tallet ⁸⁾ i pagina gjennom hele Bibelen har et snitt jeg har vanskelig for å bli fortrolig med.

Bøkenes paginerings (sidetall) er forskjellig. Det er brukt skriftens tall og romertall (I) om hverandre. Punktum etter pagina er sløffet i Chr. IV's bibel. Vi kan også se romertall (I) brukt i versinndelingen, selv om første vers alltid mangler tall. Ved bruk av pagina i romertall er det blitt brukt forskjellige støpninger. Se side 110-119 i NT hvor forskjellige tykkelser på bokstavens kropp klart kan ses.⁹⁾ Ved bruk av flere romertall

(stor I) er det tykkeste alltid satt først. Denne variasjon i sidetallenes skrift kan lett ses og viser selvfølgelig mangel på konsekvens. På side 228 i GT i alle eksemplarer av Chr. IV's bibel står pagina 328. Vi legger også merke til at 2-tallet er en grad mindre enn de øvrige tall – altså to feil i dette ene sidetallet. I marginalen nederst på siden ser vi også en "fisk" i ordet GUDS, hvor versal S er en grad mindre. En riktig "brøler" finnes i GT side 222, hvor Den Første Krønike Bog kalles Den Første Kongernes Bog.

Selv med variasjon i mengden av trykksverte og trykkpreg av sidene, ses lett variasjon i typesnitt. Flere settere var delaktig i dette store arbeid og de tall man hadde for hånden ble brukt. Når man likevel ser at enkelte sider innimellom en serie har andre tall, kan man fristes til å tro at læregutter har satt enkelte sider som øvelse – derav resultatet.

Ved gjennomgåelse av ett-tallene i pagineringen av Chr. IV's bibel får vi disse variasjoner:

Det gamle Testamentet:
Skriftens tall side 1-81, 115-210 og side 261.

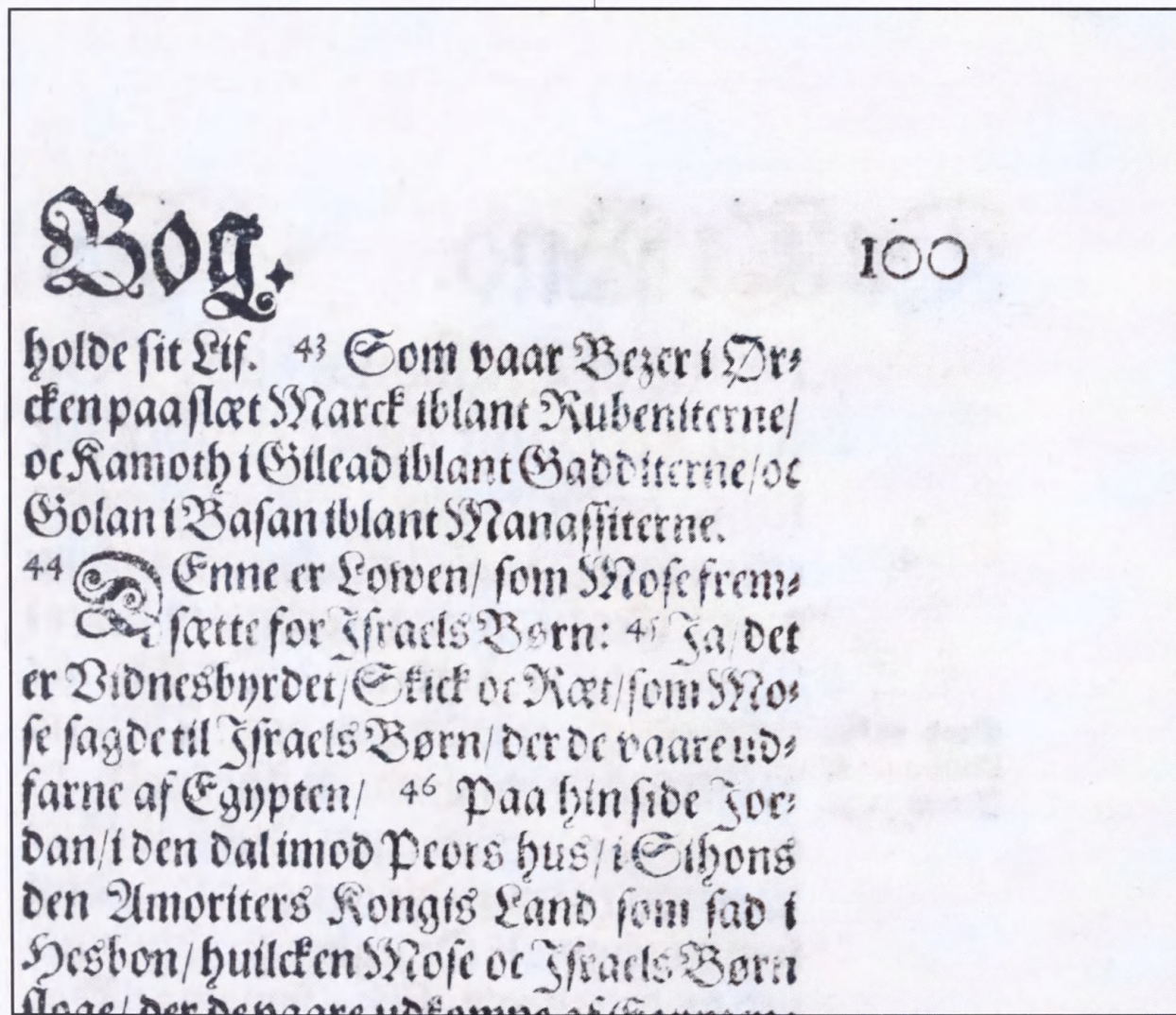
Romertall side 91-114, 211-251 og side 271-351.

Profetene:
Skriftens tall side 71, 105, 106, 110, 113, 115-221, derav side 187 to ganger.
Romertall side 10-61, 81-104, 107-109, 111, 112 og side 114.

Det nye Testamentet:
Skriftens tall side 21, 51, 61, 131 og side 145-157.
Romertall side 10-19, 31, 41, 71-130, 132-144 og side 158.

I enkelte tall i pagineringen i Chr. IV's bibel er det brukt stor bokstav (versal) istedenfor tall. Se f.eks. stor bokstav O i GT pagina 100¹⁰⁾ som er en blanding og virker fremmed.

Store initialer skåret i tre (45 x 45 mm brukt som start av nye bøker og 32 x 32 mm som initial for begynnelse på nytt kapittel) er skåret av samme kunstner, og likheten i

10. Christian IV's GT, pagina 100, hvor versal er brukt istedenfor tall. (Foto: Det Kgl. Bibliotek)

snittet er svært god. Ved gjennomgåelse av Chr. IV's bibel ser vi likevel en del unntak. Den første kommer så tidlig som på side 5 i GT og er noe mindre i størrelsen (25 x 25 mm), men snittet er som bibelens øvrige. Dette forekommer nok fordi noen av de gamle var ødelagt eller utslitt etter bruk til andre trykksaker, og det måtte derfor lages nye. I Fred. II's bibel har initialene, som er skåret i tre, samme kunstneriske utførelse, untatt to som kan ses på side 3 og 5 i GT, nemlig versal O og D hvor selve bokstaven er fylt. Disse to forekommer ikke i Chr. IV's bibel.

Til sammen finnes 18 initialer skåret i et annet snitt i Chr. IV's bibel. Av disse finnes store kunstneriske variasjoner, og størrelsen varierer (28 x 30 og 34 x 30 mm). Av initial G kan vi se på side 306 og 306b i GT hele tre forskjellige utførelser. Initialenes bokstaver er D, E, G, I, L og T, og de fleste har bilde med ramme rundt. Vi finner dem på sidene 5, 111, 214b, 302, 302b, 303b, 306, 306b, 312, 319b, 320b, 321b, 322b, 330, 331b, 338b og side 342b, alle brukt i Det gamle Testamentet og på side 89b i NT, altså brukt i de to bibeldeler som ble trykt av Melchior Martzan.

Vi vet også at fra midten av 1500-tallet ble det slutt med at hver boktrykker støpte egne typer. Å støpe skrift var da blitt ett selvstendig håndverk.

Ved å lese noen sider i disse foliobibler ser vi setternes store problem med gemena/ minuskler v og u. Kanskje ikke så vanskelig å forstå når vi tenker på de håndskrevne manuskriptene de slet med.

SOM SLUTTORD til disse betraktninger kan en forsiktig konklusjon være at eksakt

gjenbruk til Chr. IV's bibel av Fred. II's typer til brødskriften er lite sannsynlig. Skriften ville jo forlenget blitt utslitt etter ca. 45 år mellom de to utgivelser. Typenes legering på et så tidlig tidspunkt hadde nok ikke samme kvalitet som senere i skriftstøperienes historie. Fraktur er brukt i begge bibler, men med forskjellige skriftsnitt. En del initialer skåret i tre er byttet på grunn av slitasje eller skade (se avsnitt over). Slitte vignetter er også skiftet eller byttet til andre man mente var bedre (se f.eks. side 130a og b i NT).

For en lykkelig eier av disse vakre folianter, er det nok med et godt forstørrelsesglass for å oppdage interessante ulikheter og stor variasjon i skriftsnitt. Ett videre og mer inngående studium på dette område ville ha stor interesse for oss som samler på disse vakre og meget forseggjorte gamle bibler, som er typografiens kulturskatter i vår moderne datastyrt tid.

Hans H. Beckhaug

Ordforklaringer til

”Kirkebiblens typografiske mangfold”

Brødtekst: Den trykkskrift som det meste av en boks tekst er satt med. Tjente til sitt daglige brød, derav ordet.

Fisk: Ett uttrykk fra handsatsens tid. Ordet brukes i forbindelse med dårlig utført avlegning eller uheld med satsen. Kan også brukes om en feil bokstav er kommet inn i ett ord.

Fraktur: Gotisk trykkskrift.

Initial: Markering av den første bokstav i kapitlet eller avsnitt i boken.

Kolumne: Fast antall tekstlinjer på siden for å skape like høye sider. Kolumnemål inkluderer også tittel og blindmateriell.

Majuskel: Skrift hvor alle bokstaver er like høye. (F.eks. store bokstaver ABCDEFGHIJ...)

Minuskel: Skrift hvor enkelte bokstaver har over- og underlengder (f.eks. har skrifttypen som brukes i ordforklaringen bokstaver som er lengre både oppover og nedover i forhold til x-høyden).

Versaler: Store bokstaver (dvs. majuskler).

Seriff: Uttrykk for tverrstreken som avslutter en bokstav oppe og nede. Motsetningen er grotesk-skrift hvor bokstavene ikke avsluttes med tverrstrek.

Schwabacher: Gotisk trykkskrift som især ble brukt i Tysk typografi, men også i lande

som stod Tyskland nær.

Skriftsnitt: Navngitt skrift til trykt eller skjermbasert typografi. Benyttes også om hver variant av en skrift. F.eks. Bodoni, Garamond og Baskerville for å nevne noen kjente.

Kustode: Nederst til høyre på hver side er det føyet til ett ord eller to for at setter og trykker skulle ha kontroll over siderekkefølgen. Kustoden i gamle bøker har den samme nytten for oss i dag, da vi lett kan kontrollere at alle sider i en bok er intakt.

x-høyde: Internasjonal betegnelse på høyden mellom de to midterste linjene i våre gemena bokstavers system med fire begrensninglinjer. Bokstav x er den eneste mellomlengdebokstav som i antikken har vannrette seriffer både oppe og nede.

Kapitéler: Versaler av brødskriftens x-høyde.

Matrise: Fordypet form som flytende bly kan presses inn i. Brukes til støping av skriftsats.

Patrise: Instrument til fremstilling av formen (matrisen).

Noter

¹⁾ Versene kom først i en dansk bibel i 1607 med Resens udgave, baseret på franskmanden Robert Estiennes græsk-latin bibel fra 1551.

²⁾ I På Sporet af Gamle Bibler – en nordisk antologi. København, Akademisk Forlag, 1995.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁻¹⁰ Illustrationer